

ГОРБАНЬ

Юрій Андрійович,

доктор історичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
Національної академії аграрних
наук України
(м. Київ)

ГОРБАНЬ

Тетяна Юрїївна,

доктор політичних наук, професор
кафедри української історії
та етнополітики
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
(м. Київ)

**ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ:
ВСТУП ДО ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
(НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ)**

Нам відмовлено в довгому житті; залишимо
праці, які доведуть, що ми жили!
*Пліній Старший, римський
письменник-ерудит, історик*

На основі узагальнення нормативних документів державних органів атестації наукових та науково-педагогічних кадрів, наукових та довідкових видань методологічного характеру, а також власного досвіду викладено науково-методичні поради до написання дисертаційних досліджень зі спеціальності «Історія науки і техніки». Зокрема, дається варіативне визначення самого предмета історії науки і техніки, зосереджується увага на особливостях дисертації як одного із видів наукового дослідження, а також названі деякі фактори, які доцільно враховувати при виборі дисертаційної теми. Головні акценти зроблені на визначенні мети і конкретних завдань дисертаційного дослідження, його об'єкта і предмета, особливо ж – на визначенні наукової новизни його результатів. Розраховано, передусім, на дослідників-початківців.

Ключові слова: актуальність, атестація, дисертація, історія, наукова новизна результатів дослідження, об'єкт дослідження, предмет дослідження.

На основе обобщения нормативных документов государственных органов аттестации научных и научно-педагогических кадров, научных и справочных изданий методологического характера, а также собственного опыта изложены научно-методические рекомендации к написанию диссертационных исследований из специальности «История науки и техники». В частности, даются вариативные определения самого предмета истории науки и техники, обращается внимание на особенности диссертации как одного из видов научного исследования, а также названы факторы, которые целесообразно учитывать при выборе диссертационной темы. Главные акценты сделаны на определение цели и конкретных задач диссертационного исследования, его объекта и предмета, главное же – на определении научной новизны его результатов. Рассчитано, прежде всего, на начинающих исследователей.

Ключевые слова: актуальность, аттестация, диссертация, история, научная новизна результатов исследования, объект исследования, предмет исследования.

Scientific and methodological advices are expounded to writing dissertation researches from speciality “History of science and technique” on the basis of generalization of normative documents of state organs of attestation of scientific and academic staff, scientific and information editions of methodological character, and also own experience. In particular, variant determination of the very object of history of science and technique is given, attention is concentrated on the peculiarities of dissertation as one of the types of scientific research, and also some factors taking into account at the choice of dissertation theme are named. Main accents are done on determination of aim and concrete tasks of dissertation research, its object and subject, especially on determination of scientific novelty, its results. It is recommended to researchers-beginners.

Key words: actuality, attestation, dissertation, history, scientific novelty of research, the object of research, the subject of research.

Предмет спеціальності «Історія науки і техніки». Кожна наука має свою історію. А відтак, повинні бути й суб'єкти пізнання, які її досліджують, тобто історики відповідного профілю. Біологи, фізики, хіміки тощо, вивчаючи процеси, що відбуваються «у нас на очах», є вченими-дослідниками відповідної галузі наукових знань. Для них, за визначенням відомого вітчизняного історика М. Брайчевського, предмет дослідження є водночас і його об'єктом. Те ж стосується економістів, юристів, соціологів, політологів – власне, усіх науковців, які працюють у царині як природничо-технічних, так і суспільно-

гуманітарних наук. Ситуація міняється, як тільки вони залишають сферу процесів, що продовжують діяти в наш час, і відходять до сфери *минулого* – в царину процесів, які завершилися. Тут вони, наголошує вчений, втрачають свою первинну іпостась, перестають бути просто економістами, правознавцями, політологами, фізиками чи хіміками і перетворюються на *істориків* відповідного фаху. Віднині їм доводиться користуватися *методами історичного дослідження* і насамперед дбати про джерела потрібної інформації [1, с. 85]. Зауважимо, що методи історичного пізнання є універсальними для будь-якої галузі історичних знань – будь-то історія України чи всесвітня історія, аграрна історія чи історія науки і техніки загалом. Хоча кожна з них має свою специфіку, зокрема у їх змістовій складовій.

За нормативними документами органів атестації наукових кадрів паспорт спеціальності «Історія науки і техніки» визначається як спеціальна історична дисципліна, що досліджує процес еволюції наукових ідей, форм організації науки, виявлення концептуальних засад і закономірностей її становлення і розвитку з метою відтворення цілісної картини історії науки. Цим коротким переліком суть та зміст предмета «Історія науки і техніки» не вичерпується. Йдеться також про дослідження: історії становлення і розвитку наукових шкіл, окремих наукових колективів з погляду їх внеску в історичний поступ вітчизняної і світової науки і техніки; діяльності окремих учених, організаторів науки в контексті їх наукової біографії; історично значимих відкриттів у тих чи інших галузях науки і техніки тощо.

Проте недостатньо обмежувати дослідження лише визначенням внеску того чи іншого наукового колективу чи вченого у становлення та розвиток певної галузі наукових знань. Потрібно простежувати органічні зв'язки між суспільними запитами, визначальними для того чи іншого періоду історичного поступу, і розвитком наукових знань. Оскільки наука і техніка функціонують у координатах конкретних суспільно-політичних реалій, то важливо, з одного боку, у відповідності до них досліджувати соціальну функцію науки, з іншого – показувати стимулюючий (чи, навпаки, стримуючий) вплив держави, її

науково-технічної політики на розвиток науки і техніки. Окремим предметом дослідження в контексті спеціальності «Історія науки і техніки» може бути історія створення та функціонування наукових центрів, промислових підприємств чи цілих комплексів народногосподарського значення.

Інші джерела – довідкові – розширюють названі визначення, включаючи до змісту спеціальності також історію становлення та розвитку світового і вітчизняного наукознавства. Варто наголосити при цьому, що йдеться саме про *історію наукознавства*, а не про наукознавство як спеціальну галузь знань. Предмет наукознавства визначається як вчення про науку, способи її визначення й побудови у вигляді системи знання. Як галузь дослідження, наукознавство вивчає соціальні, економічні й матеріально-технічні умови та закономірності розвитку науки, структуру наукової діяльності, взаємодію науки з іншими соціальними інститутами і сферами матеріального та духовного життя суспільства. «Наукознавство» і «історія наукознавства» – різні предмети пізнання, як, наприклад «історія культури» і «культурологія».

Зазначається також, що йдеться про історію як природничих і технічних, так і гуманітарних та суспільствознавчих наук. Звідси випливає, що названа спеціалізація включає в себе також історіографічну складову та обґрунтування методологічних засад тієї чи іншої науки, того чи іншого конкретного предмета дисертаційного дослідження. Таким чином, предмет історії науки і техніки правомірно розглядати як комплексну науку, яка має міждисциплінарний характер.

Важливо наголосити, що дослідження з історії науки і техніки не повинно обмежуватися описовою реконструкцією наукових знань минулого, а й вивчати, передусім, *процеси становлення і розвитку науки* з метою виявлення їх визначальних тенденцій, закономірностей чи характерних особливостей, а головне – результатів, яких дійшла та чи інша наука в процесі свого розвитку. Те ж стосується й результатів наукової діяльності певних науково-дослідних колективів чи окремих вчених, які залишили помітний слід в історії вітчизняної чи світової науки і техніки.

У вітчизняному наукознавстві пріоритет у визначенні історії науки як самодостатньої галузі знань – зі своєю специфікою, проблемами, методологією і методикою дослідження – належить В.І. Вернадському. Учений-енциклопедист, він залишив безцінний творчий спадок не лише у галузі природничих наук, а й став одним із найвидатніших істориків науки. За підрахунками дослідників творчості В.І. Вернадського, його перу належить понад вісім тисяч сторінок спеціальних досліджень з історії науки, з чого робиться висновок, що їх автора можна було б вважати великим вченим, навіть якби в його науковій спадщині збереглися лише праці з історії науки [9, с. 5]. Заслуговує на увагу й ось що: фактично кожній праці В.І. Вернадського, присвяченій будь-якій галузі природничих наук, передує вступна частина, що являє собою історичний нарис, який, за глибиною думки, правомірно трактувати як самодостатню історично-наукову розвідку – лаконічну за обсягом, переконливу за змістом. До того ж майже всі його праці з природничих наук насичені історичними фактами, нерідко такими, які були невідомі навіть історикам, котрі спеціально вивчали історію певної галузі науки.

Оскільки метою публікації є зосередити увагу дослідників на методиці написання дисертаційної роботи, то, передусім, маємо усвідомити, що являє собою **дисертація як один із видів наукового дослідження**. Починати роботу над дисертацією потрібно з чіткого усвідомлення суті та специфіки дисертаційного дослідження. Нормативні документи державних органів атестації наукових кадрів дають визначення дисертації на здобуття наукового ступеня як *кваліфікаційного наукового дослідження*, виконаного на такому рівні, який, за експертними оцінками, дає підстави для присудження здобувачеві відповідного наукового ступеню – кандидата (доктора філософії) чи доктора наук. Отже, визначальна суть дисертаційної роботи полягає в тому, що за отриманими у ній в процесі дослідження результатами – теоретичного, науково-пізнавального, практично-прикладного характеру – вона може бути кваліфікована як така, що містить розв'язання важливої наукової проблеми. А

відтак, має засвідчувати особистий внесок здобувача у прирощення наукових знань у відповідній галузі науки.

Дисертаційна робота (чи то рукописна, чи у вигляді опублікованої монографії), у якій визначальні проблеми предмета дослідження взаємопов'язані, доповнюють одна одну і відповідно відображені у змісті дисертації, повинна мати внутрішню єдність. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій, їх оформлення викладені в нормативних документах органів атестації наукових та науково-педагогічних кадрів [8].

Працюючи над текстом дисертації, дисертант повинен пам'ятати, що на захист має виноситися не текст рукопису, а *конкретні результати дисертаційного дослідження* – з обґрунтуванням їх науково-пізнавальної та практичної значимості, наукової новизни, достовірності. Йдеться про відповідні предмету дослідження наукові положення, твердження, узагальнюючі висновки як теоретичного, так і практично-прикладного характеру тощо. Причому їх оформлення (змістовне і редакційне) повинно формулюватися, а отже, й сприйматися легко й однозначно. Сказане стосується як тексту дисертації, так і автореферату.

Нерідко, на жаль, зустрічаються «дисертації», які насправді такими не є, натомість за стилем, змістом і суттю їх правомірно віднести до жанру науково-популярного нарису. У них може міститися більш-менш значний фактичний матеріал, проте, як правило, поданий в описовій формі, натомість відсутня належна для наукового дослідження *аналітична складова з відповідними висновками*. Тоді як головна відмінність нарису від дисертації, навіть якщо вони написані на одну й ту саму тему, полягає в тому, що автор нарису має справу здебільшого з уже здобутими наукою результатами, завдання ж дисертанта полягає в пошуку та аналітичному осмисленні нових, раніше невідомих фактів, і, відповідно, в одержанні науково значимих результатів.

Вибір теми дисертаційного дослідження. Однією із визначальних складових успішного виконання дисертаційного дослідження є вибір його теми. Перш за все, він повинен бути належним чином вмотивований. Досягається це

як через обґрунтування актуальності предмета дослідження, так і визначення сучасного стану наукової розробки проблем, які, за авторським задумом, мають формувати змістовий каркас майбутньої дисертації. Необхідно також враховувати й наявність джерельної бази, яка має забезпечувати дослідження репрезентативним матеріалом – переважно документальним, будь-то у вигляді опублікованих чи архівних документів.

При виборі теми дисертації нерідко дисертант постає перед проблемою: чи варто братися за тему, яка уже була предметом дисертаційного дослідження. Прийняти відповідне рішення допоможуть судження відомих суспільствознавців, узагальнююча суть яких зводиться до наступного: історія не просто минула, а *незавершене минуле*. «Історія незавершена, – писав відомий німецький філософ К. Ясперс. – Вона приховує в собі безкінечні можливості; будь-яка концепція пізнаного історичного цілого руйнується, нові факти відкривають в минулому не помічену нами раніше істину. Те, що раніше відпадало як несуттєве, набуває першочергової значимості. Завершення історії видається нам неможливим, вона рухається від однієї безкінечності в іншу, і безглуздо перервати її може лише зовнішня катастрофа» [10, с. 276–277]. І не тільки нові факти, додамо від себе. Кожне нове, з позицій сучасних методологічних підходів, прочитання уже відомих фактів може дати не менш вагомий приріст наукових знань. Сказане стосується історії науки і техніки тією ж мірою, як і історії соціальної чи будь-якої іншої.

У цьому ж контексті цікаві судження знаходимо також у відомого англійського дослідника європейської історії Нормана Дейвіса. Поділяючи думку одного з істориків періоду Античності відносно того, що дослідник минулого має «копати вглиб на вузькій ділянці», він пише: «Можна дослідити життєвий цикл мухи-одноденки в 40 томах... Це приклад сучасної тенденції до того, щоб знати дедалі більше про дедалі менше» [5, с. 17]. Отже, зважаючи на нескінченність наукового пізнання, «тематичний запас» залишатиметься невичерпним, якщо дослідники «копатимуть вглиб».

Свого роду узагальненням до сказаного є така думка: «Сучасник ніколи не повинен квапитися з остаточним вироком історії, бо історія – це процес, відкрита книга, в якій ставити останню крапку завжди передчасно, бо історія сама здійснює постійну селекцію корисного й доцільного, відтіняє важливе від другорядного» [7, с. 6]. При цьому додається, що дослідники, як правило, розширюють тематику наукового пошуку, завдяки, насамперед, залученню нових персоналій, документального матеріалу, тобто йдуть ушир, а не вглиб.

Отже, суть проблеми вибору теми дисертаційного дослідження полягає не в тому, була чи не була та чи інша тема предметом дослідження інших авторів, а в тому, щоб визначитися з новими підходами і відповідними дослідницькими завданнями, у процесі розв'язання яких можливий вихід на нові, науково значимі результати. Кожне наступне дослідження на, здавалося б, одну й ту саму тему, якщо воно виконане «без запозичень», творчо буде різнитися теоретичними узагальненнями, оцінками одних і тих же фактів, явищ, подій тощо. Принаймні, так повинно бути. Тоді наукова цінність кожного нового дослідження буде визначатися тим, що воно додає у відтворення і розуміння діалектики процесів і явищ минулого, а не множенням копій історичних «досліджень».

Формулюючи назву теми дисертації, потрібно виходити з того, що вона має бути лаконічною, *узгоджуватися з предметом дослідження*, тобто вказувати на його мету, хронологічно окресленою. Відносно територіальних (географічних, просторових) меж, то в залежності від теми вони можуть вказуватися або в назві, або у вступній частині дисертації. У будь-якому випадку, як хронологічні, так і територіальні межі у вступній частині дисертації мають бути не тільки зазначені, а й належним чином *вмотивовані*.

Якщо дисертація стосується персоналістики, тобто у ній досліджується *діяльність* того чи іншого вченого, то, по-перше, у назві теми має зазначатися *сфера діяльності* (наукова, науково-організаційна, педагогічна тощо, чи одна з них), тобто конкретно предмет дослідження, а не тільки «діяльність професора (академіка) в контексті розвитку...», а далі – відповідна галузь науки. По-друге,

потрібно наприкінці назви вказати роки, що відповідають досліджуваному періоду діяльності вченого, а не подавати після прізвища роки його життя. Що стосується останніх, то вони зазначаються в тексті дисертації при першій згадці про вченого, діяльність якого визначила тему і, відповідно, предмет дослідження.

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Обґрунтовуючи актуальність дисертаційного дослідження, дисертант повинен чітко усвідомлювати його доцільність – з позиції як наукової, так і суспільно-практичної значимості. Визначальним при цьому має бути прагматичний імператив: «навіщо це потрібно?». Імператив, який повинен супроводжувати науково-аналітичне осмислення фактів, подій, процесів та явищ минулого, сукупність яких складає предмет дослідження.

Сказане не означає, що шляхом аналізу минулого потрібно відшукувати в ньому однотипні явища, які можна в буквальному розумінні екстраполювати на сучасність, отже, пропонувати готові рецепти для розв'язання тих чи інших суспільно важливих проблем сьогодення. Прикладне значення історичних досліджень можливе, але їх основним завданням є усвідомлення історичних уроків, які більше можуть прислужитися суспільній практиці, застерігаючи від помилок минулого, ніж у разі використання «за прямим призначенням». Головним для дослідника має бути усвідомлення, що узагальнений історичний досвід, як результат наукового пізнання, лише тоді стає науково і практично значимим, коли він аналітично осмислений.

Переконливе обґрунтування необхідності наукового осмислення минулого знаходимо знову ж таки в науковому доробку В.І. Вернадського. Заглиблюючись у вивчення історії науки, видатний мислитель світового рівня вже на початку своєї наукової діяльності дійшов переконливого висновку методологічного характеру, а саме: «Потрібно історично заходити в минуле... Немає кращої можливості розкрити зміст, стан та нагальні проблеми, а заодно визначитися й з перспективою будь-якої науки, крім як розглядати її в процесі розвитку, тобто *історично*» [3, с. 71]. Далі наголошував: кожне покоління

наукових дослідників шукає і знаходить в історії науки відображення наукових течій свого часу [2, с. 51].

Наукове осягнення минулого, у тому числі й історії наукової думки, переконував вчений, завжди збагачує людське знання новим сприйняттям об'єктивної дійсності. При крутому переломі понять і розумінь того, що відбувається, при масовому творенні нових уявлень і пошуків обов'язковим є прагнення пов'язати їх із минулим. Тільки за таких умов можна зрозуміти нове: «Старе несподівано з'являється у новому вигляді, і тоді для сучасників з'ясовується, що в старому давно уже приховувалися й підготовлялися елементи нового... У старизні завжди новизна чується» – робить узагальнюючий висновок В.І. Вернадський [4, с. 256]. З погляду визначення актуальності будь-якого наукового дослідження сказане великим мислителем має незаперечно універсальне значення.

Узгоджується воно і з класичним філософським визначенням (за Л. Фейєрбахом), суть якого полягає ось у чому: якщо будь-яке явище (у нашому випадку – історичне) розглядати в процесі його діалектичного розвитку, то в ньому ми завжди побачимо рудименти минулого, основу сучасного і ферменти майбутнього. Суть очевидна: побачити в минулому сучасне і в сучасному – минуле. Тож імперативом наукового мислення повинно бути правило: творити сучасне, осмислюючи (переосмислюючи) минуле. При цьому маємо усвідомлювати, що минуле не змінюється – іншим стає лише наше уявлення про нього, відповідно й оцінки. А ще, виходячи зі сказаного, необхідно враховувати, що при визначенні історичної періодизації не варто вдаватися до жорсткого обмеження конкретними датами початку чи закінчення того чи іншого періоду, пам'ятаючи про «рудименти минулого» й «ферменти майбутнього».

Варто звернути увагу на неправомірність підміни поняття «актуальність» абстрактною «оцінкою» сучасного стану наукової розробки проблем, суголосних темі дисертаційного дослідження. Як правило, дисертанти ремствують на відсутність відповідного «комплексного дослідження».

Відсутність відповідних історичних напрацювань, точніше – недостатній рівень наукового осмислення проблем, які формують обраний дисертантом предмет дослідження, актуалізують тему дослідження, але не підміняють вмотивованого обґрунтування його актуальності.

Мету дисертаційного дослідження потрібно визначати у відповідності до актуальності теми, з урахуванням сучасного рівня її наукової розробки, органічно узгоджуючи з визначеним предметом дослідження. Формулювати мету потрібно в такий спосіб, щоб чітко простежувалася саме *мета дослідження*, тобто націленість на результат, а не на засоби, за допомогою яких вона має досягатися (проаналізувати, вивчити, дослідити тощо).

Конкретизується мета дослідження визначенням комплексу взаємопов'язаних дослідницьких **завдань** та логічно вмотивованою послідовністю їхнього розв'язання. Постановка завдань дослідження повинна бути конкретною, формулюватися у наказовій формі і орієнтуватися *на результати*, як то: *з'ясувати, довести, встановити, визначити, обґрунтувати, виявити визначальні тенденції* тощо. Як і при визначенні мети дослідження, необхідно виходити з того, що робочий процес, пов'язаний з дослідженням (аналіз чи, навпаки, синтез фактичного матеріалу, узагальнення статистичних показників, висвітлення певних процесів і явищ тощо), *повинен мати завершення у вигляді конкретного наукового результату – переважно у формі авторських висновків, наукових положень*.

Такий підхід до визначення мети і завдань дослідження буде обумовлювати й відповідну конкретику щодо формулювання результатів, які виноситимуться на захист. Виклад наукових результатів дослідження не повинен підмінятися загальними міркуваннями у формі анотації до змісту дисертації, по суті – констатацією того, про що в ній йдеться. Результати дослідження – це перш за все наукові положення теоретичного характеру, висновки як науково-пізнавального, так і практично-прикладного значення. Завдання дослідження і підсумкові висновки повинні максимально узгоджуватися між собою. Не кількісно – п'ять, сім чи більше сформульованих

завдань і відповідна кількість пронумерованих висновків, а змістовно, тобто кожне з визначених завдань повинне знайти своє розв'язання, підтверджене відповідним конкретним науковим висновком.

Об'єкт історичного дослідження. Об'єкт наукового пізнання – це *об'єктивна* реальність, яка досліджується тією чи іншою наукою. Об'єктивна реальність для історика – це події, процеси, явища зафіксовані як історичні факти у документальних джерелах, відповідних наукових дослідженнях тощо, які містять інформацію щодо предмета дослідження.

Є багато визначень названого поняття, але їх об'єднують два ключові слова: **історичне джерело**. Об'єктом історичної науки загалом, як і історії науки і техніки зокрема, виступають люди та результати їхньої діяльності, які відображаються в **історичних джерелах**. Специфіка історичного знання полягає у тому, що історики, як суб'єкти пізнання, здобувають його, на відміну, наприклад, від наук природознавчих, не дослідним шляхом, не безпосередньо, а опосередковано, **через історичні джерела**. Отже, стверджує уже згадуваний М. Брайчевський, *всьяке історичне дослідження своїм безпосереднім об'єктом має джерело, бо, окрім джерела, іншої можливості пізнати минуле не існує* [1, с. 84, 85]. Але не джерело саме по собі, а об'єктивна реальність минулого, відображена в **історичних джерелах**. На відміну від інших дослідників, об'єктом дослідження для історика є не те, що реально існує, а те, що існувало в минулому і знайшло відображення в документах чи інших репрезентативних джерелах, які містять опосередковану інформацію про події, процеси і явища минулого, про діяльність суб'єктів історичного процесу.

Конкретизацію названих визначень знаходимо в сучасних довідникових виданнях. Так, в одному з них зазначається, що **домінантним об'єктом історичної науки виступають люди та результати їхньої діяльності, які (результати) віддзеркалюються в природно-історичних фактах, речових, писемних та усних пам'ятках, і які в ході історичного пізнання набувають функції історичного джерела**. Узагальнюючий висновок зводиться до такого визначення: **об'єкт історичної науки існує незалежно від історика,**

уособлюється в історичних джерелах і фактах, служить основою створення правдивої, об'єктивної історії [6, с. 270, 271].

Отже, об'єктом історичного дослідження постає опосередкована в історичних джерелах (фактах) діяльність суб'єктів історичного процесу – державних установ, політичних партій, громадських організацій, наукових установ, окремих колективів чи особистостей. Таке загальне визначення конкретизується дослідником у відповідності до визначеного ним предмету дослідження.

Предметом історичного пізнання (дослідження) є та частина об'єктивного світу, яка є «властивою метою даної науки..., історичний процес, який ми прагнемо пізнати» [1, с. 84]. Наведене визначення стосується історичного процесу загалом, тоді як у конкретно визначеній дисертації предмет дослідження визначається у відповідності до обраної теми, «міститься в межах об'єкта» [8, с. 42]. Вмотивоване визначення предмета дослідження є важливою передумовою реалізації мети дисертаційного дослідження.

Предмет дослідження, зокрема щодо спеціальності «Історія науки і техніки», повинен орієнтувати на пізнання закономірностей та особливостей становлення і розвитку тієї чи іншої галузі наукових знань, на виявлення провідних тенденцій та причин (зокрема, і суспільно-політичного характеру), що їх обумовлювали, на узагальнення відповідного історичного досвіду в сегменті визначеної дисертантом мети дослідження. Оскільки становлення та розвиток тієї чи іншої галузі знань пов'язані з діяльністю певних особистостей, наукових шкіл чи наукових, науково-дослідних колективів, то цільові установки предмета дослідження відповідно екстраполюються й на їх діяльність.

Отже, предметом дисертаційного дослідження постає не описовість фактів і подій, що мають безпосереднє відношення до визначеної теми дисертації, а їх причинно-наслідкові зв'язки, взаємозумовленість і взаємопов'язаність, що й дає змогу розкривати об'єктивну логіку історичного процесу в просторово-часових межах, простежувати його тенденції й

закономірності [6, с. 306]. В кінцевому підсумку предмет дослідження повинен орієнтувати на одержання нових наукових знань, оформлених у чіткі й зрозумілі теоретичні положення, науково-пізнавальні та практично-прикладні висновки.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження – одна з визначальних складових, яка дає підстави вважати його дійсно кваліфікаційною роботою. Наголошуємо: йдеться саме про новизну **результатів**, а не новизну дисертаційної теми як такої. Остання відіграє важливу роль у тому розумінні, що дає дисертанту підстави використовувати поняття «вперше» при характеристиці отриманих ним **результатів**, якщо вони впливають з аналізу проблем, які ще не знайшли наукового розв'язання в раніше відомих дослідженнях. Новизна результатів дослідження, історичних зокрема, може базуватися також на використанні джерел, які раніше не вводилися до наукового обігу.

Як і при визначенні результатів дисертаційного дослідження загалом, визначення їх **новизни** повинне бути конкретним. При цьому, знову ж таки, потрібно уникати опису у формі анотації, як-то: вперше проаналізовано, висвітлено, простежено тощо. Натомість доказово маємо показати, **що** в результаті дослідження *вперше* доведено, з'ясовано, одержано, виявлено, сформульовано, запропоновано, спростовано тощо. Не обов'язково визначення новизни результатів зводити лише до терміну «вперше». Його успішно замінять поняття «конкретизовано», «поглиблено», «доповнено», «уточнено», а також: «сформульовано авторське бачення», «запропоновано нову інтерпретацію» тощо. Така форма визначення новизни говорить сама за себе: йдеться саме про новизну, тож зайвий раз використовувати слово «вперше» немає потреби.

На завершення процитуємо базову вимогу, як вона сформульована в одному із нормативних документів органів державної атестації наукових кадрів: «Кожне наукове положення чітко формулюють, виокремлюючи його основну сутність і зосереджуючи особливу увагу на рівні досягнутої при цьому новизни. Сформульоване наукове положення повинно читатися і сприйматися

легко й однозначно (без нагромадження дрібних і таких, що затемнюють його сутність, деталей та уточнень). У жодному випадку не можна вдаватися до викладу наукового положення у вигляді анотації, коли просто констатують, що в дисертації зроблено те й те, а сутності і новизни із написаного виявити неможливо. Подання наукових положень у вигляді анотацій є найбільш поширеною помилкою здобувачів при викладенні загальної характеристики роботи» (8, с. 42).

Автори пропонованої публікації свідомі того, що написання дисертаційної роботи – процес творчий, отже й варіативний щодо застосування тих чи інших методик. Проте за будь-яких підходів необхідно дотримуватися основоположних вимог до виконання дисертаційного дослідження, основна суть яких визначила структурну побудову і зміст пропонованої публікації.

Список використаних джерел

1. *Брайчевський М. Ю.* Вступ до історичної науки: навч. посіб. / М. Ю. Брайчевський. – К. : «КМ АКАДЕМІА», 1995. – 168 с.
2. *Вернадський В. І.* З історії ідей / В. І. Вернадський // Вернадський В. І. Вибрані праці. – К. : Наук. думка, 2005. – С. 48–59.
3. *Вернадський В. І.* Думки про сучасне значення історії знань / В. І. Вернадський // Там само. – С. 60–72.
4. *Вернадский В. И.* Из истории Академии наук / В. И. Вернадский // Вернадский В. И. Труды по истории науки в России. – М. : Наука, 1988. – С. 202–261.
5. *Дейвис Н.* Європа : історія : пер. з англ. / Норман Дейвіс. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 1463 с.
6. *Історична наука : термінол. і понятійний довідник : навч. посіб.* / В. М. Литвин, В. І. Гусєв, А. Г. Слюсаренко [та ін.]. – К. : Вища шк., 2002. – 430 с.
7. *Левенець Ю. А.* Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки : проблеми становлення та розвитку (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) / Ю. А. Левенець. – К. : Стилос, 2001. – 585 с.
8. *Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій* // Бюл. ВАК України. – 2007. – № 6. – С. 41–48.
9. *Яншина Ф. Т.* О замысле настоящего издания / Ф. Т. Яншина? С. Н. Жидовинов // Вернадский В. И. Труды по истории науки. – М. : Наука, 2002. – С. 5–9.
10. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории : пер. с нем. / Карл Ясперс. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с.